

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО САМОВИХОВАННЯ УЧНІВ

Наталія ПАВЛОВА

*Інститут фізичного виховання і спорту
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*

Анотація. У статті аналізується теоретичні основи фізкультурної освіти учнів. Розроблена програма впровадження фізкультурної освіти в навчальний процес загальноосвітніх шкіл та експериментально перевіряється вплив системи цінностей на самовиховання та саморозвиток учнів в процесі фізичного виховання.

Ключові слова: модернізація, фізичне виховання, культура здоров'я, фізкультурна освіта школярів, система цінностей, самовиховання, саморозвиток, самовдосконалення.

Постанова проблеми. Становлення людини, включеної до освітнього процесу, визначається низкою чинників. З одного боку, вони виступають як сукупність зовнішніх сил розвитку (соціально-економічні, психолого-педагогічні й еколого-валеологічні), а з іншого – як сукупність сил внутрішнього розвитку, які змінюють індивідуальну самосвідомість учнів. В результаті цього школярам відкривається можливість до самостійного освоєння нових соціальних цінностей, розкриття своїх інтелектуальних і фізичних здібностей, ствердження своєї індивідуальної своєрідності [6].

Особливу роль у складному й багатофакторному процесі формування індивідуальності школяра відведена фізкультурній освіті. Вона створює фундамент здоров'я для всебічного розвитку школяра, забезпечує внутрішні гарантії продуктивності навчально-пізнавальної діяльності й спілкування в складних соціально-економічних і екологічних умовах, сприяє накопиченню первинного досвіду адаптації до умов ринкових відносин і ринку праці. Така адаптація стає об'єктивно необхідною, оскільки ринок пов'язаний з психічною й фізичною напруженістю, з ризиком, конкуренцією, відповідальністю, мобільністю й високим професіоналізмом, із здібністю до конструювання адекватної системи відносин і поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для нової методології освіти притаманною стає конкретизація розуміння сутності школяра, оскільки його інтереси в освіті пріоритетні, а самоосвіта набула явно особистісну орієнтацію.

У зв'язку з цим методологічно виправдана побудова педагогічних систем фізичного виховання, виходячи з розуміння школяра: а) як суб'єкта наочно-пізнавальної активності; б) як суб'єкта соціальної активності; у) як суб'єкта екзистенціальної активності; г) як суб'єкта фізичної активності.

Це пізнавальне відношення цілком відповідає утворенню в синтезі чотирьох базових функцій – економічній, соціальній, культурній, валеологічній – і чотирьом базовим процесам освіти – навчанню, вихованню, розвитку, захисту й зміцненню здоров'я.

Сказане дозволяє стверджувати, що результатом фізичної освіти є фізична культура (у культурологічному сенсі), яка в прямій відповідності з гуманістичною парадигмою освіти може бути визначена як "діяльність індивіда у позитивному перетворенні, в ході якого виконуються завдання тілесного, психологічного, інтелектуального й етичного плану і досягаються результати цієї діяльності у вигляді системи цінностей" [1, 2].

Для нас методологічно значущим у визначенні фізичної культури (концепція В.К. Лельсевича) є два аспекти: перший – вказівка на ключову ознаку фізичної культури як результату фізичної освіти; другий – вказівка на ключову ознаку результату цієї діяльності [1, 2].

З цих позицій методологічна перспективність розробки проблеми актуалізації фізичного

го самовиховання учнів є очевидною, оскільки вона: а) відштовхується від абсолютно певної соціально-педагогічної реальності, задаючої її змістовний контур; б) має об'єктивно-логічні підстави здійснення дослідницької діяльності: норми, установки, джерела; в) керується принципами цілісності й адекватності в погляді на людину у сфері самоосвіти.

Відповідно до нашої концепції поняття актуалізації визначається відношенням переходу принципової можливості самовиховання в дійсність фізичного самовиховання – у мотивований, індивідуалізований й саморегулюючий процес фізичного самовизначення, саморозвитку, самовдосконалення – у самоактуалізацію.

Мета дослідження – обґрунтувати напрямки вдосконалення процесу фізичного виховання школярів, що дозволить актуалізувати їх установку на самовиховання та фізичний розвиток.

На основі розгляду методологічних підходів до модернізації процесу фізичного виховання школярів, були поставлені наступні **завдання: дослідження:**

1. Виявити специфіку модернізації процесу фізичного виховання школярів.
2. Розробити системну модель фізкультурної освіти у школі, яка відображає специфіку самовиховання та саморозвитку учнів.
3. Виділити напрями і механізми реалізації фізкультурної освіти у школі.

Методологічною основою дослідження є принципи: системності; положення про взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ, принципи оновлення системи освіти; теорія змісту освіти і педагогічної системи, концепція поетапного формування інтелектуальних умінь і навиків; теорії особово-орієнтованого підходу.

Результати досліджень та їх обговорення. Психолого-педагогічні механізми актуалізації фізичного самовиховання учнів пов'язані з уявленнями: а) про самовизначення як процес і результат вибору особою власної позиції, мети і засобів самореалізації в конкретних обставинах соціального життя; б) про фізичне самовиховання як процес, в результаті якого відбувається усвідомлення учнем власних соціально значущих інтегральних фізичних здібностей, адекватний і активний прояв їх в учбово-пізнавальній діяльності, у мисленні і спілкуванні, в оволодінні досвідом фізичної культури з урахуванням вимог, які пред'являються до учня в процесі реалізації програм загальної освіти; у) об актуалізації фізичного самовиховання як суб'єкт-суб'єктної взаємодії в процесі вирішення проблемних ситуацій фізичного розвитку [3, 6].

Взаємодія педагога й учня виступає ключовим механізмом актуалізації фізичного самовиховання учня-феномена, опосередкованого динамікою "актуалізації" (активність на стороні педагога) й "самоактуалізації" (активність на стороні учня) з метою становлення самоактуалізації як самостійного процесу.

Загальний механізм педагогічного управління процесом актуалізації фізичного самовиховання школярів розроблявся нами на основі моделі структурно-функціонального інваріанта педагогічної діяльності.

Аналіз структури і функцій компонентів об'єктного (технологічного) блоку педагогічної діяльності дозволяє сформулювати загальне визначення педагогічної технології й застосувати його до побудови технологій актуалізації фізичного утворення учнів (таблиця 1).

У концепції "Фізкультурне виховання: методологія розвитку технологія реалізації", розробленою Л.І. Лубишевою (1996), передбачається необхідність створення блоку педагогічних технологій освоєння інтелектуальних цінностей фізичної культури, інтелектуалізації сфери фізичного виховання.

Технології, на думку автора, повинні будуватися на основі низьки підходів[4, 5]:

1) Діяльнісного підходу до освоєння фізичної культури, який орієнтує не тільки на засвоєння знань, але й на: засоби цього засвоєння; зразки й засоби мислення та діяльності; розвиток пізнавального й творчого потенціалу людини. Особливість цього підходу полягає в його спрямованості на свідоме використання засобів рухової та спортивної діяльності й умінь використовувати їх у самоорганізації культури здоров'я.

2) Підходу до освоєння фізичної культури на основі: а) індивідуалізації й диференційованого фізичного виховання; вибору індивідом форм і засобів власної фізичної активності; б)

організації фізичної активності людини згідно її ціннісних орієнтацій, інтересів, потреб у сфері фізичної культури.

3) Підходу до заосвоєння фізичної культури на основі фізичного самовиховання, саморозвитку, самореалізації, згідно задаткам до певного виду діяльності.

Таблиця

Базові технології в структурі фізичної освіти школярів

Технології	Предмет	Процеси (базові)	Способи (базові)	Продукти (базові)
Навчання	Система знань, умінь, фізичної й знаково-символічної діяльності	Трансляції, вправи, тренінг	За допомогою діяльності засвоєння відповідно до алгоритму	Досвід пізнання, виконань прийомів
Виховання	Система відносин, цінностей	Дії, взаємодії	За допомогою інтеграції, підкріплення, вибору	Вихованість, досвід соціальної поведінки
Розвитку	Система фізичних й психічних здібностей	Вирішення проблем; фізичного, знакового й соціального конструювання	За допомогою побудови, новацій, ініціації активності	Розвиненість, досвід індивідуалізаційної творчості
Оздоровлення	Система фізичного й психічного здоров'я	Оздоровлення, контролю біоритмів	За допомогою здорового стилю життя (ЗСЖ)	Здоров'я, досвід побудови моделі ЗСЖ
Актуалізації	Система активності	Переходу можливого в дійсне, потенційне в актуальне	За допомогою надситуативної активності	Самостійність досвід самоактуалізації

Передбачається, що гуманізація освітньої області "Фізична культура", звернення до мотиваційно-потребнісної сфери фізичного виховання й самооздоровлення дозволяють значно збільшити рухові можливості індивіда, сформувати установки й стійкі інтереси до фізичного самовдосконалення й збереження здоров'я, якщо:

- підсилити увагу до формування культури здоров'я у школярів;
- забезпечити доступність необхідного мінімуму спортивно-оздоровчих послуг;
- здійснити диференціацію фізичного навантаження залежно від підготовленості учнів;
- створити умови для введення змагальних елементів у спортивно-оздоровчі програми підготовки учнів;
- звернути серйозну увагу на психологічне забезпечення й придбання конкретних навиків для реалізації процесу фізичного самовдосконалення й самооздоровлення.

Як шляхи реалізації програми передбачалося:

1) Вивчити стан питання в умовах освітньої установи, а саме: а) створити систему взаємодії підрозділів з даної проблеми; б) розробити критерії оцінки стану здоров'я, фізичного розвитку, фізичної й функціональної підготовленості учнів; в) провести необхідні соціально-психологічні дослідження серед учнів, їх батьків й педагогів; г) провести комплексні дослідження аналіз стану здоров'я, рухової й функціональної підготовленості обстежуваного контингенту.

2) Розробити і обґрунтувати ефективність форм, засобів і методів роботи з учнями: а) впровадити й оцінити ефективність нових тренажерних пристроїв, спортивного обладнання й інвентарю; б) розробити індивідуальні програми для самооздоровлення й підтримки фізичних кондицій учнів.

3) Оцінити ефективність впровадження інтеграційної педагогічної системи формування культури здоров'я і фізичного самовдосконалення учнів.

Істотним результатом експерименту стало виявлення чинників, сприяючих оздоровленню й підвищенню рухової активності учнів:

- 1) умови соціуму як домінанта, яка впливає на "умову-підкріплення";
- 2) професійний рівень педагога як домінанта, який впливає на "зміст і управління" процесами оздоровлення і підвищення рухової активності;
- 3) базові потреби учня як домінанта, яка впливає на "мотив-інтерес" до оздоровлення і підвищення рухової активності (таблиця 2).

Таблиця 2.

Результати досліджень ціннісних орієнтацій у школярів

№	Цінності(цілі)	Дівчата		Хлопці	
		М±	Ранг	М±	Ранг
1	Активна діяльність	8,5±3,9	9	9,5±3,8	10
2	Здоров'я	15,2±3,4	1	14,4±3,2	1
3	Краса природи, мистецтва	3,9±3,3	17	2,2±3,4	18
4	Матеріальна забезпеченість	6,4±4,7	14	10,5±4,5	5
5	Суспільне визнання	6,9±3,9	13	6,5±3,5	14
6	Продуктивне життя	8,1±4,4	11	7,3±4,6	12
7	Розваги	3,0±3,3	18	5,3±3,2	15
8	Щаслива сім'я	10,7±5,3	5	10,4±4,9	6
9	Творчість	6,3±3,6	15	4,8±3,4	16
10	Життєва мудрість	8,8±5,4	8	7,3±5,2	11
11	Цікава робота	7,9±3,8	12	10,9±3,7	4
12	Любов	10,9±5,3	4	11,3±3,4	3
13	Наявність гарних друзів	12,9±4,9	3	12,4±4,8	2
14	Пізнання	8,5±5,3	10	6,9±5,4	13
15	Розвиток фізичний	9,5±4,8	6	9,6±5,1	9
16	Свобода	8,9±5,8	7	10,1±5,6	8
17	Щастя інших	4,9±2,9	16	3,5±3,2	17
18	Упевненість в собі	12,3±2,5	2	10,2±2,4	7

Дана програма дозволяє за допомогою умов соціуму (соціальна дія) і професіоналізму педагогів (педагогічна дія) змінити спрямованість учня в рамках суперечності між існуючим змістом освітньої області "фізична культура", яка реалізується відповідно до прийнятих стандартів, і новим змістом поняття "Фізична освіта" як складного інтегрованого процесу комплексного навчання, фізичного виховання, розвитку фізичної індивідуальності й оздоровлення організму.

Це розуміння значною мірою позначилося на проведенні формуючого експерименту який допустив авторську розробку, документування і засвоєння низки інноваційних педагогічних технологій, звернених до професіоналізму педагогів. А саме: 1) особисто-орієнтованих технологій навчання в освітній області "фізична культура"; 2) особисто-орієнтованих технологій виховання засобами фізичної культури; 3) особистих й індивідуально-орієнтованих технологій розвитку базових фізичних здібностей учнів; 4) особисто й індивідуально орієнтованих технологій оздоровлення школярів.

Тем самим передбачалося вирішення протиріччя між існуючою практикою викладання фізичного виховання педагогами в типових формах й спрямованого на підготовку певних нормативних показників, і новими цінностями особисто-орієнтованого фізичного виховання, що забез-

печує розвиток й саморозвиток особистості учня засобами фізичної культури, виходить з виявлення його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання, спілкування і продуктивної діяльності.

В рамках субтехнології передбачалося широке поле для вибору педагогічного інструментарію актуалізації:

1) на рівні "ініціації активності" – педагогічне спілкування, педагогічна оцінка, педагогічні вимоги, педагогічний дозвіл і створення конфлікту;

2) на рівні "забезпечення засобами життєдіяльності" – відкриття, співучасть, вивчення образу, стимулювання діяльності, корекція відхилень, внесення знань, демонстрація відомих, зняття психічної напруги, позначення позицій;

3) на рівні "стимулювання вільного вибору" – позитивне підкріплення, педагогічна оцінка, педагогічна вимога (безумовність норми), педагогічне переконання (теза-аргумент), педагогічний конфлікт-компроміс.

Ми виділили низку атрибутивних ознак діяльності педагога фізичної культури, зумовленої в протилежність несистематичним шляхом проб і помилок.

У число таких атрибутивних ознак ми включили: а) об'єктивність – опосередованість конкретної педагогічної діяльності достовірним знанням; б) доцільність – свідомість, раціональну підконтрольність як окремих кроків, так і систем операцій з актуалізації фізичного самовиховання в цілому; в) детермінованість – заданість, генетичну зв'язність принципів, послідовностей, ланцюжків інтелектуального руху в наочності фізичної культури; г) ефективність – гарантованість результатів актуалізації фізичного самовиховання при дотриманні методичних, теоретичних й методичних норм на протигагу ненаукової особливості їх випередження досягнення. В якості початкових сутнісних характеристик актуалізації фізичного самовиховання учнів виступають уявлення:

1) про актуалізацію як про перехід можливого в дійсне – філософський аспект;

2) про самовизначення як про процес і результат вибору школяром власної позиції, жити і засобів самореалізації у конкретних обставинах соціального життя; про самовизначення як основний механізм отримання і прояву школяром внутрішньої свободи – соціологічний аспект;

3) про самовиховання як про свідому діяльність, спрямовану на повнішу реалізацію власних духовних й фізичних сил (потенцій); про фізичне самовиховання як процес, в результаті якого відбувається усвідомлення школярем власних соціально-значущих інтелектуальних й фізичних здібностей, адекватний й активний прояв їх в навчально-пізнавальній діяльності, мисленні, спілкуванні, оволодінні досвідом фізичної культури з урахуванням вимог, які проявляються до школяра в процесі реалізації програм загальної освіти, – педагогічний аспект;

4) про актуалізацію фізичного самовиховання як про суб'єкт-суб'єктний взаємодійний процес вирішення проблемних ситуацій фізичного розвитку, яка має форму прийняття школярем педагогічної підтримки і яка визначає процес фізичного самовиховання в парадигмах "зони найближчого розвитку" і "зони ризику" – психологічний аспект.

5) самоефективність – принцип розвитку індивідуальної своєрідності суб'єкта фізичного виховання, який забезпечує ефективність індивідуальних способів засвоєння фізичного досвіду фізичної культури.

Висновки

Потреба в побудові педагогічних систем актуалізації фізичного самовиховання школярів викликана необхідністю нового поняття про освіту, як про синтез процесів навчання, виховання, самовиховання, розвитку і саморозвитку і соціалізації індивіда.

Концептуальна модель фізичного самовиховання учнів є моделлю психологічної взаємодії педагога і школяра; вона побудована на ідеї актуалізації, яка визначає здійснення переходу принципової можливості самовиховання в дійсність фізичного самовиховання учня, у мотивуючий, індивідуалізований та саморегулюючий процес фізичного самовизначення, саморозвитку, самоудосконалення.

Список літератури

1. Бальсевич В. К. Актовая речь: Перспективы модернизации современных образовательных систем физического воспитания на основе интеграции национальной физической и спортивной культуры / Бальсевич В. К. – М. : РГАФК, 2002. – 30 с.
2. Бальсевич В. К. Физическая подготовка в системе воспитания культуры здорового образа жизни человека (методологический, экологический и организационный аспекты) // Теория и практика физической культуры: наук.-метод.журн. – 1990. – № 1. – С. 22 – 26.
3. Виленская Т. Е. Физическое воспитание детей младшего школьного возраста: факторы риска и пути их устранения / Виленская Т. Е. – М. : Советский спорт. – 2006. – 150 с.
4. Лубышева Л. И. Концепция формирования физической культуры человека. / Лубышева Л. И. – М. : ГЦОЛИФК, 1992. – 40 с.
5. Лубышева Л. И. Социология физической культуры и спорта : учеб. пособ. / Лубышева Л. И. – М. : Академия. – 2001. – 240 с.
6. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование / Подмазин С. И. – Запорожье : Просвита, 2000. – 250 с.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АКТУАЛИЗАЦИИ
ФИЗИЧЕСКОГО САМОВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ

Наталья ПАВЛОВА

*Институт физического воспитания и спорта
Луганского национального университета имени Тараса Шевченко*

Аннотация. В данной статье обоснованы теоретические основы физкультурного образования учеников. Разработана программа по внедрению физкультурного образования в учебный процесс общеобразовательных школ и экспериментально проверено влияние системы ценностей на самовоспитание и саморазвитие учеников в процессе физического воспитания.

Ключевые слова: модернизация, физическое воспитание, культура здоровья, физкультурное образование школьников, система ценностей, самовоспитания, саморазвитие, совершенствование.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ACTUALIZATION BASES
OF PHYSICAL SELF-EDUCATION OF PUPILS

Natalia PAVLOVA

*Institut of Physical Education and Sport
of the Lugansk National University the named of Taras Shevchenko*

Abstract. Theoretical bases of pupils' physical education has been grounded in the article. Program on physical education introduction in the educational process of secondary schools has been developed. Value system influence on pupils' self-education and self-development of students in the process of physical education has been tested experimentally.

Key words: modernization, physical education, health culture, physical education of school children, value system, self-education, self – development, self-perfection.